

УДК 314.743(=112.2):94(477) “18\19”
Еміграція німецьких колоністів з України до країн Північної Америки як наслідок складних взаємовідносин з владою (кінець XIX — 20-ті рр. XX ст.)

Швайка Інна Олександрівна

У статті досліджуються основні проблеми економічного, політичного, соціального характеру, які призвели до еміграції німецьких колоністів з України. Був здійснений аналіз документів, на основі чого вдалося встановити, як саме забезпечувався процес еміграції колоністів до країн Північної Америки у 20-х роках XX століття. Виявлено, з яких колоній емігрували німці та до яких поселень Північної Америки вони прямували.

Ключові слова: німці, колоністи, еміграція, країни Північної Америки, утистки влади

Швайка Інна. Еміграція німецьких колоністів з України в країни Північної Америки як следствие складних взаємовідносин з владою (кінець XIX – 20-е гг. XX в.). В статье исследуются основные проблемы экономического, политического, социального характера, которые привели к эмиграции немецких колонистов из Украины. Был проведен анализ документов, на основе чего удалось установить, как именно обеспечивался процесс эмиграции колонистов в страны Северной Америки в 20-х годах XX века. Выявлено, из каких колоний эмигрировали немцы и в какие поселения Северной Америки они следовали.

Ключевые слова: немцы, колонисты, эмиграция, страны Северной Америки, притеснения власти

Shvaika Inna. Emigration of German colonists from Ukraine to the countries of North America as a result of difficult relations with the authorities (late XIX – 1920s). The basic problems of economic, political and social issues that led to the emigration of German colonists from Ukraine are investigated in the article. The analysis of the documents was performed, based on what was found, as it ensured the process of emigration of colonists to the countries of North America in the 1920s. The colonies from which Germans emigrated to North America and their settlements there where are revealed.

Keywords: Germans, colonists, emigration, North American countries, the oppression by government agencies

Протягом десятиліть німецькі колонії залишалися своєрідним, самобутнім яскравим явищем в історії України. Від самого початку

переселення німецьких колоністів до України почали з'являтися й антинімецькі настрої, колоністи сприймалися як чужий, ворожий елемент, який несе в собі поки що приховану загрозу для суспільства. Із початком Першої світової війни, а згодом – із приходом до влади більшовиків, почався пошук «внутрішніх ворогів» та боротьба з ними, колоністи сприймалися як потенційні зрадники. Вони поступово перетворюються на ворогів держави. При вивченні історії колонізації України німецькими переселенцями головна увага приділяється питанням виникнення, розвитку та занепаду колоній. Дослідники вивчають питання переселення німців до моменту їхньої еміграції за кордон. Питання подальшої долі переселенців залишається поза увагою науковців.

Лише деякі праці висвітлюють дане питання. С. В. Ананян намагається у своєму дослідженні розкрити передумови та причини еміграції німецьких колоністів з Російської Імперії у XIX ст. [1], С. С. Ходченко робить спробу описати німецькі колонії на півночі Америки [9].

Монографія В. І. Сергійчука «Німці в Україні» побудована на архівних документах та матеріалах наукових розвідок, що проведені Центром етносоціальних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України. У центрі уваги автора – репресивні акції радянського режиму щодо німців в Україні: масові депортації німецького населення з місць його історичного проживання тощо [7].

В. М. Васильчук опублікував досить ґрунтовне видання, яке стосується німецьких колоністів. У своїй книзі автор всебічно висвітлює розвиток німецьких колоній на території України. Зокрема, науковець всебічно розглядає питання еміграції німецьких колоністів за кордон, причини та наслідки цих процесів [2].

Б. В. Чирко у своїй роботі розглядає питання взаємовідносин німецьких колоністів та радянської влади, що призвело до масової еміграції етнічних німців за кордон [8].

При вивченні даного питання слід звертати увагу на праці зарубіжних дослідників. Міхаель Міллер у своєму дослідженні звертає увагу на причини еміграції німецьких колоністів та труднощі, з якими вони зіткнулися при переселенні [10].

Німецька колонізація Новоросії почалася із проголошенням маніфесту Катерини II від 4 грудня 1762 р. Згідно з цим маніфестом, всім іноземцям дозволялось «в імперію нашу приїздити і селитися, де тільки побажають...» з метою скоршого освоєння «вигідних для заселення і проживання людей корисних місць, які до цього ще не використовувалися». Але не всі переселенці зуміли освоїтися на нових землях [2, с. 45].

До 1874 р. еміграція німецьких колоністів з Російської імперії мала місце лише в поодиноких випадках, адже політика царського уряду, пільги та привілеї сприяли економічному розвитку колоній. З приходом до влади Олександра II почався активний наступ на німецькі колонії. Німецькі селяни переводилися під загальне управління й отримували статус селян-землевласників – такий самий, як і селяни в Російській імперії після звільнення від кріпацтва. Все діловодство перекладалося на російську мову, права та пільги поступово скасовувалися. Вище сказано призвело до першої хвилі еміграції колоністів. До цього додавалося й вороже ставлення до переселенців місцевого населення. Якщо на початковому етапі колонізаторської політики населення сприймало німців досить толерантно, навіть доброзичливо, то зі зміною політики влади відбулися зміни й у ставленні населення. Німецьких переселенців почали сприймати як внутрішніх ворогів [3, с. 3]. Вже наприкінці 1872 р. декілька родин із колоній Ландау, Йоганнсталь, Вормса, Рорбах, Ватерлоо емігрували до США. З середини 1870 рр. німці почали активно емігрувати до США та Канади, але ця хвиля еміграції була незначною. Ще однією причиною еміграції, поряд із тиском з боку уряду, були також і економічні проблеми, головним чином, через нестачу придатної для обробітку землі. Північна Америка, нагомить, мала велику кількість придатної до обробки дешевої землі, а також розгалужену залізничну систему, що мало допомогти в збуті сільськогосподарської продукції [7, с. 177]. Американське керівництво зацікавило колоністів також тим, що гарантували допомогу в переселенні та придбанні землі. Перші колоністи оселилися в 1974 році в Канзасі, Небрасці, Дакоті. Пізніше, у 1883 – 1898 рр. німецькі колоністи з Південних колоній Фрейденталь, Йоганнсталь Нейдорф, Гофнунгсталь, Бергдорф, Петерсталь, Кассель, Ней-Данциг, Йоганнсталь, Кроненталь, Ней-Рорбах, Маріенталь, Ней-Фрюенталь, Гросслібенталь, Клейнлібенталь, Александергілф, переселилися на території Північної та Південної Дакоти (Емонс, Макінтош, Логан, Хатчинсон, Дуґлас, Янктон), Канзаса, Техасу [10, с. 18].

Німецькі колоністи, маючи великий економічний потенціал, перш за все, у сфері сільського господарства, швидко вичерпали земельний ресурс, і змушені були освоювати нові землі в штаті Колорадо і на Канадському заході.

За період з 70-х років XIX ст. і до початку Першої світової війни до США переселилося від 6 до 7 тис. осіб. За іншими джерелами, на території Канзасу, Небраски, Південної Дакоти і Міннесоти – більше 10 тис. осіб [1, с. 134].

Варто зазначити, що групи, які емігрували до Канади і США, значно відрізнялися як у конфесійному відношенні, так і за мотивами

переїзду. Переселенці, які прагнули самоізоляції від навколишнього світу виходячи з релігійних переконань, емігрували до Канади і селилися в провінціях Манітоба і Саскачеван. Перш за все, переселенців заохочували пільги та гарантії звільнення від військової служби, дозвіл обирати на власний розсуд район проживання і, нарешті, державний лад, а це були головні причини еміграції із Російської імперії, яка ці пільги та привілеї в колоністів забрала. У США, навпаки, виїжджали представники прогресивно налаштованих громад, групи заможних селян, головним чином з Молочанських колоній, з Катеринославщини та Харківщини. Численні групи менонітів осіли в штатах Канзас (Маріон, Харвей, Рено, Макферсон і Вудсон), Небраска (Буні, Хічкок), Дакота (Тернер), Міннесота. Південно-центральна частина Північної Дакоти була відома як «Німецько-російський трикутник» через велику кількість новоутворених колоній. До кінця 1887 р. тут налічувалося 17 таких груп, які об'єднували 1256 параф'ян (близько 3500 осіб). Невеликі групи менонітів осіли в штатах Оклахома, Колорадо, Орегон, Мічиган, Каліфорнія [9, с. 50].

Німці, емігруючи до країн Північної Америки, намагалися позбутися утисків з боку влади, які стосувалися не лише економічного сектору, але й духовного, адже в колоністів забрали і пільги щодо проходження військової служби, що було принциповою позицією останніх при еміграції в Російську імперію.

Взаємини між владою та етнічними німцями в Російській імперії загострилися з початком Першої світової війни. І хоча зовні царський уряд відверто не показував недовіри до німців, це почало виявлятися як на побутовому рівні, так і у практиці дій влади. Підтримки уряду, яку отримували матері і дружини російських солдатів, німецькі жінки не мали. Усі етнічні німці прифронтової зони підлягали переселенню вглиб країни [2, с. 189].

Ситуація для етнічних німців значно погіршилась із приходом до влади більшовиків. Почалися численні експропріації, а оскільки значний відсоток менонітів був заможним, то їх це торкнулося в першу чергу. Нова влада націоналізувала завод «Луч» на Харківщині. Один з колишніх власників заводу І. Фрез просив залишити його на підприємстві простим службовцем, але в цьому йому було відмовлено [5, арк 28]. Так втілювалася теорія знищення буржуазії як класу, що практично означало позбавлення засобів до існування конкретних людей.

У часи НЕПУ на етнічних німців дивилися як на «куркулів», їхні господарства обкладалися непосильними податками. Політика протегування нової влади комунам та іншим формам колективної

власності і прагнення задушити одноосібника були настільки очевидними навіть в роки НЕПУ, що було ясно – влада рано чи пізно здійснить відчуження власності [8, с. 157].

Не меншого для німців значення мала ідеологічна політика більшовиків. Антирелігійне спрямування було ключовим моментом ідеології 1920-1930-х рр. Релігійні питання вирішувались досить жорстко, адже релігія більшовиками розглядалася як ідеологія. А у більшовиків була власна ідеологічна політика, тому всіх опонентів намагалися знищити [8, с. 189].

Масовий виїзд менонітів з СРСР почався в 1923 р., коли повністю завантажені чотири ешелони біженців (близько 4000 тисяч осіб) виїхали до портів Прибалтики, щоб потім дістатися Канади. Про масштаби менонітської еміграції свідчить той факт, що тільки 17 липня 1924 р. із Григорівки, зі станції Барвінківської підприємці, дехто з них ще раніше майже усі провідні барвінківські підприємці, дехто з них ще раніше перебрався до Старих колоній (Г. Фрез) і емігрував звідти. 1 жовтня 1925 р. Барвінкове покинула родина Классенів. Їх проводжали понад 100 осіб [4, арк 17].

Радянське керівництво розуміло, що еміграція починає набувати масового характеру, через це на всіх рівнях управління було видано наказ про фіксацію всіх випадків еміграції. У Доловідній записці Центрального бюро німецьких секцій при ЦК КП(б)У до секретаріату ЦК КП(б)У 1925 р. зазначається, що еміграційний рух серед німців на Україні після піврічної перерви знову поновлюється, поширюється і починає охоплювати не тільки менонітів, але і лютеран та католиків. Характерним є те, що рух у більшості охоплює бідні та середні прошарки колоній. На місцях йде підготовка до виїзду у США та Канаду: організація ініціативних груп, вибори головуючих та складення списків бажаних виїхати за кордон. Із доповідної записки випливає, що головними мотивами бажаних емігрувати були:

- непомірне обкладення колоністів єдиним сільськогосподарським податком і погані прогнози на врожай;
- неспроможність прерозподілу землі в німецьких колоніях за принципами постанови ВУЦВК від 16 липня 1924 року;
- релігійні утиски [6, с. 70].

Більшовицька влада намагалася спочатку мирним шляхом зупинити еміграцію, навіть було підвищено ціну на отримання закордонного паспорту із 30 до 200 карбованців, а в деяких випадках, коли бажаним емігрувати виявлявся підприємець, то ціну підвищували до

300 карбованців. Це випливає із Повідомлення Запорізького окривконкому адміністративному відділу НКВС УСРР про виїзд менонітів за кордон від 7 квітня 1926 р. [6, с. 76].

Як приклад розподілу емігруючих по країнам можна навести «Відомості про еміграцію німців колоністів Волині за кордон з жовтня 1925 по вересень 1926 р. від 20 жовтня 1926 р.».

З 1 жовтня 1925 р. до 1 січня 1926 р. 21 особа емігрувала невідомо куди.

З 1 січня 1926 р. до 1 квітня 1926 р. – 26 осіб, серед яких: до Канади – 19, Мексики – 6, Німеччини – 1.

За квітень 1926 р. – 39 осіб, з яких: до Канади – 11, Бразилії – 11, Німеччини – 5, Куби – 7, Аргентини – 1, Мексики – 3, Уругваю – 1.

За травень 1926 р. – 29 осіб: до Канади – 20, Бразилії – 2, Німеччини – 1, Мексики – 5, Куби – 1.

За червень 1926 осіб: до Канади – 4.

За липень 1926 р. – 20 осіб: до Канади – 18, Мексики – 2.

За серпень 1926 р. – 42 особи: до Канади – 39, до США – 1, до Німеччини – 1.

За вересень 1926 р. – 12 осіб: до США – 3, Німеччини – 4, Куби – 1, Канади – 4 [6, с. 81].

Варто відзначити, що існували спеціальні організації, які займалися безпосередньо організацією еміграції німецьких колоністів до США та Канади. Цими організаціями були РУСКАПА (Русько-Канадсько-Американське пасажирське агенство) та БУДАРТ – компанія, яка надавала кредити на виїзд та придбання землі всім бажаним виїхати до США та Канади [6, с. 89].

Еміграція переселенців супроводжувалася величезними труднощами, в першу чергу, пов'язаними із бажанням влади не допустити виїзду німців за кордон. Виїзд колоністів продовжувався до початку 1930-х рр., коли кордон тоталітарної держави влада зачинила.

Таким чином, проживаючи на теренах України, німецькі переселенці прагнули зберегти свою етнічну, культурну і конфесійну самобутність. У досить непростих умовах їм вдалося на деякий час утвердити свої побутові звичаї, організувати відповідно до національних традицій громадське і духовне життя. Але еміграційні процеси серед німців, які почалися майже відразу після переселення на територію України, свідчать про те, що їхні економічні, соціальні та культурні потреби не були задоволені державою на достатньому рівні. Емігруючи за кордон колоністи, перш за все, намагалися втекти від економічних проблем,

тиску з боку держави та ворожого ставлення з боку місцевого населення. Це була свого роду спроба пошуку кращого життя за кордоном.

Питання еміграції німецьких колоністів залишається відкритим через недостатню джерельну базу. Німці, переселяючись, намагалися не залишати відомостей про те, куди вибувають, а прийшовши на нове місце проживання, не повідомляли місце, звідки прибули. Дослідження даного питання в більших масштабах було б доцільним для кращого розуміння політико-економічних наслідків еміграції німців для України. Вїзд німців з СРСР продовжувався до кінця 1920-х років, аж поки в 1930 – 1931 рр. кордон тоталітарної країни не був закритий.

Література

1. *Ананія, Е.* Еміграція немцев Поволжья в Америку в 70-х годах XIX в.: предпосылки, причины, и результаты : дис. канд. ... ист. наук / Е. Ананян. – Волгоград, 2004.
2. *Васильчук, В.* Німці в Україні. Історія і сучасність / В. Васильчук. – К., 2004.
3. *Вольнец, А.* Немецкое завоевание на юго-западе России / А. Вольнец // Харьков и губерния на страницах газеты «Южный край» (1880 – 1918). – Харьков, 26 февраля 1891. – С. 3
4. ДАХО. – Ф. 266. – Оп. 1. – Спр. 797. – 29 арк.
5. ДАХО. – Ф. 304. – Оп. 1. – Спр. 3066. – 197 арк.
6. Німці в Україні 20-30-ті рр. XX ст. Збірник документів державних архівів України / Упоряд. Л. Яковлева, Б. Чирко, С. Пишко. – К., 1994.
7. *Сергійчук, В.* Німці в Україні / В. Сергійчук // Український світ. – 1993. С. 28-29.
8. *Чирко, Б.* Німецька національна меншина в Україні: етнополітичні та соціально-економічні процеси в умовах радянської політичної системи (перша половина XX століття) / Б. Чирко. – К., 2015.
9. *Ходченко, Е.* Колонии российских немцев в Северной Америке в конце XIX-начале XX вв. / Е. Ходченко // Вопросы германской истории. Днепропетровск, 2013. – С. 50-69.
10. *Miller, M.* A Brief History of the Germans from Russia / M. Miller // Researching the Germans from Russia. – Fargo, 1987. – P. 17-19.

УДК: 94(477) “1918/1921”:[394:341.781]

Повсякденність українських дипломатичних представництв періоду Директорії УНР (1919 – 1921 рр.)

Ластовець Наталія Олександрівна

Стаття присвячена впливу повсякденності на діяльність закордонних представництв УНР періоду Директорії. Досліджений вплив побуту, житлових умов та структури представництва на ефективність праці українського дипломата початку XX століття.

Ключові слова: повсякдення, дипломатичне представництво, Директорія УНР, міжнародні відносини

Ластовець Наталія. Повсякденність українських дипломатичних представств періоду Директорії УНР (1919 – 1921 гг.). Стаття посвящена влиянию повседневности на деятельность иностранных представительств УНР периода Директории. Было исследовано влияние быта, жилищных условий, структуры представительств на эффективность работы украинского дипломата начала XX века.

Ключевые слова: повседневность, дипломатическое представительство, Директория УНР, международные отношения

Lastovets Nataliia. The commonness Ukraine's diplomatic missions of the period the Directory of the UPR (1919 – 1921). This article is dedicated to the influence everyday life on the activity of Ukrainian diplomatic missions of the period of the Directory of the UPR. The influence of the everyday life on the effectiveness of the diplomatic mission of the UPR is analyzed.

Keywords: the commonness, diplomatic mission, the Directory UPR, international relations

Дослідження повсякдення як елементу історичного процесу на території пострадянських країн набули поширення та розвитку не так давно. В останні десятиліття значно активізувався пошук та систематизація матеріалів, присвячених даній проблематиці, розширився спектр розгляду побутових умов та впливу кадрового складу на діяльність установ та організацій [13, 21]. Не виключенням стала тема міжнародних відносин.

Історіографічна база проблеми наповнена працями загального характеру. На початку XX століття головна увага приділялася

© Ластовець Н., 2016